

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

Aleksandar Jugović

SOCIJALNA PATOLOGIJA
Nauka o društvenim devijacijama

Beograd, 2022.

EDICIJA: MONOGRAFIJE I RADOVI

SOCIJALNA PATOLOGIJA

Nauka o društvenim devijacijama

Prof. dr Aleksandar Jugović

Recenzenti	Prof. dr Milosav Milosavljević, redovni profesor u penziji Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka Prof. dr Branislava Popović-Čitić, redovni profesor Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Prof. dr Biljana Simeunović Patić, redovni profesor Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd
Izdavač	Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Izdavački centar (ICF)
Za izdavača	Prof. dr Marina Šestić, dekan
Glavni i odgovorni urednik	Prof. dr Branka Jablan
Lektura i korektura	Mr Nataša Nikolić
Korice	Mr Boris Petrović
Tehnička priprema	Biljana Krasić
Štampa	Planeta print, Ul. Vinogradski venac 9, Beograd

Godina izdanja: 2022.

Tiraž: 200

ISBN 978-86-6203-162-4

© Autor zadržava sva prava. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan, niti smešten u sistem za pretraživanje ili transmitovanje u bilo kom obliku, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez prethodne pismene dozvole autora i izdavača.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu – Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku br. 3/9 od 8. 3. 2008. godine o pokretanju Edicije: Monografije i radovi.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu – Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, na sednici održanoj 17. 5. 2022. godine, Odlukom br. 3/63 od 23. 5. 2022. godine usvojilo je recenzije rukopisa monografije „Socijalna patologija – Nauka o društvenim devijacijama” autora prof. dr Aleksandra Jugovića.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije učestvovalo je u sufinansiranju izdavanja ove monografije (Ugovor – evidencionni broj 451-03-1948/2022-14 od 05. 09. 2022. godine).

SADRŽAJ

Predgovor	7
OPŠTI DEO	9
UVOD.....	11
Društvene devijacije u fokusu javnosti	11
Ljudska misao u razumevanju društvenih devijacija.....	12
KONCEPT DRUŠTVENE DEVIJANTNOSTI: SREDIŠTE SOCIJALNE PATOLOGIJE.....	17
Društvena normalnost i devijantnost	17
Pozitivne i negativne devijacije	20
Devijantna ponašanja i društveni poredak	22
Ljudske potrebe i društvene devijacije	23
Rizičnost i devijantnost	24
Antisocijalnost i devijantna ponašanja	27
KRITERIJUMI ZA DEFINISANJE DRUŠTVENE DEVIJANTNOSTI...33	
Vrednosti i uverenja	33
Norme	36
Društvena reakcija	39
Ljudske potrebe	40
POJAM I PREDMET SOCIJALNE PATOLOGIJE.....43	
Značenja pojma socijalne patologije.....	43
Definicija socijalne patologije kao nauke.....	45
Predmet socijalne patologije.....	48
Šta (ni)je u polju socijalne patologije?.....	60
Socijalna patologija u susretu sa drugim naukama.....	64
IDEOLOŠKI I METODOLOŠKI OKVIRI SOCIJALNE PATOLOGIJE ..69	
Poreklo socijalne patologije: faktori istorijskog razvoja	69
Ideološki pristupi: funkcije socijalne patologije	73
Saznajna usmerenost socijalne patologije	75
Aspekti i metodologija istraživanja društvenih devijacija	77
TEORIJSKE PERSPEKTIVE DRUŠTVENIH DEVIJACIJA	83
Bioantropološke teorije	84
Pozitivizam	88

Ekološke teorije	92
Strukturalni funkcionalizam	97
Kulturološke teorije	104
Socijalno-antropološka teorija	107
Interakcionizam	113
Radikalno-kritičke teorije	119
Teorije socijalne kontrole	124
POSEBNI DEO.....	131
KRIMINAL	133
Pojam i opšta obeležja kriminala kao društvene devijacije	133
Distribucija i struktura kriminala u svetu i Srbiji	136
Opšti tipovi kriminala	141
Kriminal belog okovratnika: korupcija	142
Organizovani kriminal	145
Uzroci i posledice kriminala.....	148
Društvena reakcija na kriminal	152
NASILJE	159
Pojam i priroda nasilja.....	159
Tipovi nasilnog ponašanja i nasilja.....	165
Uzroci nasilja	168
Političko nasilje: terorizam	170
Potkultura grupnog nasilja: huliganizam	176
Nasilje prema imovini: vandalizam	182
Društvena reakcija na nasilje.....	187
MALOLETNIČKI KRIMINALITET	191
Pojam maloletničkog kriminaliteta.....	191
Obeležja maloletničkog kriminaliteta	194
Tipologija maloletnih počinitelaca krivičnih dela	197
Uzroci i posledice maloletničkog kriminaliteta.....	198
Društvena reakcija na maloletnički kriminalitet	205
ALKOHOLIZAM	215
Pojam i istorijat upotrebe alkoholnih pića	215
Definisanje alkoholizma.....	218
Razvoj i tipovi alkoholizma	223
Uzroci i faktori alkoholizma.....	227

Posledice alkoholizma	230
Društvena reakcija na alkoholizam.....	238
ZAVISNOST OD PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI.....	243
Pojam i istorijat upotrebe psihoaktivnih supstanci.....	243
Opšta obeležja zavisnosti od psihoaktivnih supstanci	247
Tipovi i karakteristike zavisnosti od psihoaktivnih supstanci.....	250
Etiologija zavisnosti od psihoaktivnih supstanci	261
Koncepti objašnjenja zavisnosti od psihoaktivnih supstanci	265
Zavisnost od psihoaktivnih supstanci i druga devijantna ponašanja.....	269
Društvena reakcija na zavisnost od psihoaktivnih supstanci.....	269
KOCKANJE.....	276
Čovek i igre.....	276
Pojam i tipovi kockarskih igara i kockara	278
Kockanje kao zavisničko ponašanje	280
Uzroci i posledice kockanja kao devijantnog ponašanja	284
Društvena reakcija na kockanje	287
PROSJAČENJE I SKITNJA	291
Pojam prosjačenja.....	291
Odnos skitnje i prosjačenja	294
Karakteristike prosjačenja	295
Tipovi prosjačenja	298
Uzroci i posledice prosjačenja	300
Društvena reakcija na prosjačenje	302
SAMOUBISTVA	305
Pojam samoubistva i suicidalnih ponašanja	305
Shvatanja samoubistva	307
Psihosocijalna obeležja samoubistva.....	310
Raširenost i karakteristike samoubistava	311
Etiologija samoubistva.....	314
Tipologije samoubistva.....	322
Društvena reakcija na samoubistava.....	325
PROSTITUCIJA I SEKSUALNI RAD	329
Pojam prostitucije	329
Šta je seksualni rad?	332

Vrste seksualnog rada.....	334
Proces ulaska u supkulturu prostitucije.....	338
Uzroci i posledice prostitucije	339
Društvena reakcija na prostituciju i seksualni rad.....	342
SAJBER DEVIJACIJE.....	347
Digitalno okruženje: prošireni okvir života	347
Rizici upotrebe digitalnih tehnologija	348
Pojam i tipovi sajber devijacija	349
Uzroci i posledice sajber devijacija	356
Društvena reakcija na sajber devijacije	358
LITERATURA	361
Indeks pojmova	377
Indeks imena.....	381

Predgovor

Monografija *Socijalna patologija – Nauka o društvenim devijacijama* je ishod želje da akademskoj, naučnoj i široj javnosti ponudim jezgrovito i savremeno razumevanje pojava društvenih devijacija. Pisana je sa naročitom inspiracijom da nove generacije studenata, kojima predajem predmet Socijalna patologija, imaju na jednom mestu najznačajnije poglede na važan segment društvene stvarnosti i njihovih akademskih kompetencija. Knjiga je rezultat mog dvodecenijskog rada u akademskom polju socijalne patologije.

Naziv predmeta Socijalna patologija, i pored kritika samog pojma, opstao je u akademskoj zajednici u Srbiji, iako sam svestan njegovih medicinskih i pozitivističkih korena, ali i ideološke ostrašćenosti u kritici samog termina i značaja ove nauke. No činjenica je da se sadržaj socijalne patologije danas predaje na 13 državnih fakulteta u Srbiji, od čega na dva fakulteta pod nazivom Sociologija društvenih devijacija (studije sociologije u Beogradu i Kosovskoj Mitrovici) i na jednom kao Društvene devijacije, u novom programu Fakulteta političkih nauka u Beogradu. Na ostalih deset Fakulteta ova oblast je zadržala naziv socijalna patologija.

Moje mišljenje je da u tom opredeljenju treba uzeti u obzir i tradiciju i prepoznatljivost imena ove nauke i ono što je najvažnije – sadržaj onoga što je savremeni pristup ovoj oblasti. Sama promena naziva jednog predmeta, koji traje više od 50 godina u akademskom prostoru u Srbiji, nije garancija da će pristupi i kategorijalni aparat biti savremeni, obuhvatni i „politički korektni”. To je razlog zašto je na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu i u poslednjoj akreditaciji bilo razumevanja da naziv ovog predmeta i uže naučne oblasti ostane pod ovim imenom. Na zapadnim univerzitetima socijalna patologija se izučava ili pod imenima problemske oblasti (devijantna ponašanja, društvene devijacije), ili kao grana sociologije ili pod izvornim imenom.

Za mene je socijalna patologija društvena nauka koja se bavi izučavanjem društvenih devijacija, što se jasno iskazuje u podnaslovu ove knjige. Ona je razvijana unutar više akademskih sredina, iako ima korene na studijama sociologije. Isto tako, oblast društvenih devijacija je najbliža profesionalnoj praksi defektologa (za prevenciju i tretman poremećaja ponašanja), socijalnih radnika i politikologa za socijalnu politiku. Iz tog razloga su ove akademske oblasti i profesije imale izuzetno veliki uticaj na razvoj socijalne patologije. Socijalna patologija je, očito, veoma značajna u obrazovanju različitih profesija, pa je zato u Srbiji srećemo na studijskim programima defektologije, specijalne edukacije i rehabilitacije, sociologije, socijalne politike i socijalnog rada, prava, bezbednosti, psihologije, pedagogije i kriminalistike. Slična situacija je i u državama našeg regiona. Socijalna patologija na ovim studijama ima

različit status, negde je obavezni, a negde izborni predmet, a na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju ima status uže naučne oblasti za koju se kandidati mogu birati u nastavnička i saradnička zvanja i gde mogu raditi master i doktorske radove.

Iako pisana kao monografija, ova knjiga prevashodno ima namere da bude osnova za akademsko izučavanje društvenih devijacija, ali siguran sam da će je kao sintezu razumevanja ovih kompleksnih društvenih pojava rado čitati kolege iz prakse, istraživači iz naučnih instituta, medijski poslenici, kreatori javnih politika i drugi. U knjizi je uspostavljen dosledan metodološki okvir kojim je materija izložena tako da čitaoci mogu uporedno pratiti pojave koje istražujem.

Izgradnja socijalne patologije – nauke o društvenim devijacijama jeste proces koji ima istorijsko trajanje. Taj proces je, prirodno, izložen teorijskim i vrednosno-ideološkim uticajima. Ova nauka treba da bude zasnovana na legitimnosti teorijskog pluralizma, pri čemu mora uvažiti i tradicionalne doprinose, ali i savremene naučne ideje. Ona mora biti otvorena i dinamična, a ne statična i konzervativna, jer su i pojave društvenih devijacija upravo takve. Nauka o društvenim devijacijama treba da bude antropološko-humanistički opredeljena, a ne samo pragmatsko-kontrolorski, jer njena primarna funkcija nije da bude sredstvo socijalne kontrole nego mnogo više sredstvo društvene humanizacije.

U stvaranju ove knjige snažnu motivaciju sam dobijao od mojih studenata kroz stalnu težnju da im ovu oblast učinim što približnijom i korisnijom za njihov profesionalni razvoj. U idejnom smislu nastavljam tradiciju humanističke socijalne patologije kao nauke o društvenim devijacijama koju je razvijao prof. dr Milosav Milosavljević na Fakultetu političkih nauka i Defektološkom fakultetu u Beogradu i koji je jedan od recenzenata ove knjige, zbog čega mu izražavam veliku zahvalnost. Izražavam zahvalnost recenzentkinjama i poštovanim kolegicama prof. dr Branislavi Popović Ćitić i prof. dr Biljani Simeunović Patić, koje su mi dale nesebičnu podršku da knjiga dođe do publikovanja. Zahvaljujem kolegama sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju na odluci da podrže objavljivanje knjige. Izražavam zahvalnost Biljani Krasić i Borisu Petroviću na velikom trudu da ova knjiga ima ovakav tehnički i estetski izgled. Najveću zahvalnost dugujem mojoj porodici za ljubav i podršku.

U Beogradu, aprila 2022. godine

Autor